

Najobsežnejše poglavje obravnava boj jugoslovanske delegacije za ozemlja, naseljena z jugoslovanskim prebivalstvom. Svoje zahteve po ozemljih je delegacija izražala v memorandumih o teritorialnih vprašanjih in v notah, ki jih je izročala mirovni konferenci. Ob določanju meje jugoslovanske države je prišlo v delegaciji do mnogih nesoglasij. Mitrovića ni zanimalo samo delovanje delegacije kot celote, temveč tudi obnašanje njenih posameznih delegatov. Že na začetku določanja meja se je pojavilo vprašanje, katero načelo upoštevati. Zahteve po ozemljih, ki so jih postavljali jugoslovanski delegati, so lahko opravičevala različna načela. Medtem ko so se hrvaški in slovenski delegati sklicevali samo na etnično načelo, so srbski svoje neupravičene zahteve opirali le na strateška načela. Hrvaški in slovenski delegati se s temi načeli niso mogli strinjati, ker bi priznavanje strateškega načela dajalo tudi Italiji pravico zahtevati dele jugoslovanskega zahodnega in jadranskega ozemlja. Pojavil se je problem prvenstva med zahodnimi in vzhodnimi mejami. Do začasnega nesoglasja v delegaciji je prišlo zaradi Trsta in zahodne Istre, ki ga kljub upoštevanju nacionalnega načela delegati niso znali uspešno rešiti. Najhujši spor pa je povzročil srbski delegat, ko je zahteval popuščanje Italiji na zahodu, da bi laže dobili ozemlja na vzhodu. Pojavila se je dilema Reka ali Skadar. Pri njenem reševanju ni hotela popuščati nobena stran in so pogajanja naposled zašla v slepo ulico.

V zadnjih poglavjih govori Mitrović o vzrokih, ki so sprva branili Jugoslaviji, nato pa povzročili njeno intervencijo proti socialistični Madžarski, o jugoslovanskem delovanju proti Habsburžanom, o odgovornosti za vojno in o vojnih zločinih, o zaščiti manjšin in svobodnem prometu ter o razpustitvi delegacije.

Mitrović je ob uporabi domače in tuje literature in jugoslovanskih virov napisal delo, ki je pomemben prispevek k zgodovini jugoslovanske države. Osnova, na kateri je gradil, je bilo gradivo jugoslovanskih arhivov (Arhiv Vojne misije, Arhiv Delegacije, Arhiv Londonskega poslanstva, Arhiv Pariškega poslanstva, zapuščine Jovanovića, Trumbića, Cvijića itd.), ki je tudi določalo vsebino knjigi, saj je avtor pisal samo o stvareh, za katere je dobil gradivo v teh arhivih in se v druge probleme, sicer povezane z jugoslovansko državo in mirovno konferenco, ni spuščal (črnogorsko vprašanje, reparacije . . .). Tuji arhivi, ki jih, žal, ni uporabljal – nekaterih tudi ni mogel – bi lahko prikazali odnos drugih držav na konferenci do delegacije kraljevine SHS in tako osvetlili delovanje jugoslovanske delegacije tudi z druge, ne samo jugoslovanske strani.

Nataša Kandus

Labinska republika 1921, Zbornik radova – problemi sjevernog Jadrana, svezak 2, izdal Sjeverojadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Rijeka, Rijeka 1972, 410 strani.

Ob 50-letnici „Labinske republike“ je Sjeverojadranski institut JAZU na Reki organiziral znanstveno posvetovanje v Rabcu, od 2. – 3. marca 1971¹. Posvetovanje naj bi prikazalo najnovejše izsledke zgodovinskih raziskav o vzrokih in okoliščinah, ki so privedli do revolucionarnega gibanja labinskih rudarjev in kmetov iz sosednjih vasi Proštine leta 1921, zlasti pa o organizaciji in delovanju delavske samouprave v t. i. Labinski republiki. Organizator je sklep, da bo vse gradivo objavil v posebnem zborniku, tudi izpolnil.

Izšel je obsežen zbornik gradiva, 21 prispevkov, ki podajajo izčrpen pregled gospodarskih, socialnih, političnih in kulturnih dogajanj tako v Istri kakor tudi na širšem

območju pred obstojem „Labinske republike“, med njim in po njem. Na podlagi novih virov ali kritičnejše analize že znanih ter znanstvenega pristopa k problematiki nastanka, pomena in značaja labinskega gibanja, je v prispevkih razjasnjenih, bolje osvetljenih in poglobljenih vrsta vprašanj in problemov. Referentom je bilo omogočeno, da so pred objavo svoje prispevke dopolnili ali razširili in tako lahko upoštevali tudi pripombe diskutantov.

Akademik prof. dr. Ferdo Čulinović je v prispevku Labinska republika (na posvetovanju je bil to uvodni referat) podal izčrpno analizo dogodkov v Labinu in Proštini v marcu in aprilu 1921.

Dr. Ivan Erceg je v svojem prispevku Materijalni uvjeti života i stanovništvo Labinštine (XIX. stoljeće) prikazal eksistenčne razmere labinskega prebivalstva, ki so temeljile na zemlji, živinoreji, domači obrti in trgovini, ter pregled porasta prebivalstva v Labinu in okolici, h kateremu je poleg povečane natalitete pripomogla zlasti v Labinu tudi velika imigracija proti koncu 19. stoletja.

O nastanku in delovanju prvih delavskih društev v Istri (Prva radnička društva u Istri) v drugi polovici 19. stoletja govori sestavek prof. Toneta Crnoborija iz Pulja.

Dr. Miroslava Despot je v prispevku O štrajkovima labinskih rudara do prvog svjetskog rata najprej podala kratko zgodovino lastništva labinskih premogovnikov, ki so leta 1881 prišli v last Trboveljske premogokopne družbe. Od tedaj so bili labinski rudarji tesno povezani z bolj organiziranimi trboveljskimi rudarji in jim sledili v boju za boljše socialne in ekonomske razmere. Prav temu dejstvu daje avtorica precejšen pomen pri nastanku stavkovnih gibanj v labinskem bazenu. Na koncu je dodan kronološki pregled stavk od prve znane leta 1890 v Krapnu do leta 1910 s kratko navedbo zahtev in dosežkov rudarjev.

O življenju in delovanju labinske rojakinje in velike istrske revolucionarke Giuseppine Martinuzzi (1844–1925) sta v zborniku dva prispevka. Avtorica prvega pod naslovom Giuseppina Martinuzzi labinska revolucionarka je sodelavka Študijske knjižnice v Pulju Marija Kopitar–Cetina, ki že vrsto let preučuje, zbira in objavlja dokumente o delu in življenju te izredne ženske. Dr. Teodoro Sala, docent tržaške univerze, pa je v kratkem prispevku Zabilješke o djelu i vremenu Giuseppine Martinuzzi opozoril predvsem na vrednost njenih publicističnih sestavkov, ki zaradi analize nekaterih socialnih in političnih problemov presegajo regionalni okvir.

Povezanost in sodelovanje Hrvatskega tipografskega društva, ki je delovalo od leta 1870 do 1920 z grafičnimi organizacijami v Primorju (Istri, Trstu, Gorici), je orisal Vlado Oštrić, sodelavec Inštituta za delavsko gibanje v Zagrebu, v prispevku O vezama i suradnji između istarskih i sjevernohrvatskih grafičnih radnika do prvog svjetskog rata. Ravnatelj Državnega arhiva Hrvatske Bernard Stulli je v članku Revolucionarno previranje u Istri 1917. – 1918. godine podal pregled in oceno revolucionarnih gibanj, ki so zajele Istro zadnji dve leti obstoja Avstroogrške monarhije.

Prispevek dr. Vjekoslava Bratulića Političke stranke u Istri 1918. – 1923. godine daje izčrpen pregled meščanskih in socialističnih strank v Istri. Na isto razdobje (1918–1923) se nanašata tudi prispevka dr. Juraja Madariča Ekonomski i socijalni odnosi u Istri 1918–1923. godine in Marka Legovića. Stanje u poljoprivredi Istre 1918. – 1923. godine.

Dr. Milica Kacin–Wohinz obravnava v prispevku Revolucionarno gibanje v Julijski Krajini v letih 1920 in 1921 močno revolucionarno delavsko gibanje v Julijski Krajini v tem času.

Novinarja reškega časopisa *La voce del popolo* Giacomo Scotti in Luciano Giuricin sta v zborniku objavila dve deli: *Pokret zauzimanja tvornica u Italiji* i „*Labinska republika*“, ter oris delovanja Giovannija Pippana, tajnika Udruženja labinskih rudara in prvo-navedenega obtoženca v procesu proti labinskim rudarjem. V prvem avtorja predvsem poudarjata izjemen pomen „*Labinske republike*“ glede na dejstvo, da je bila Istra kot na novo priključena pokrajina nekak poskusni kamen, na katerem so italijanske oblasti najprej preizkušale vse metode raznarodovanja slovanskega življa z odpravo njegovih narodnih, jezikovnih in tudi državljijskih pravic. Vstajo v jugovzhodnem delu Istre smatrata za naravno nadaljevanje revolucionarnega delavskega gibanja, ki je na jesen leta 1920 zajelo Italijo, čeprav je dozorela v posebnih okoliščinah in časovno kasnela.

Jakov Jelinčič, sodelavec istrskega Arhiva v Pazinu, je v faktografskem prikazu *Proces protiv labinskih rudara pred Okružnim sudom u Puli od 16. studenog do 3. prosinca 1921* obnovil potek procesa proti 52 obtoženim rudarjem. Kot vir mu je rabilo arhivsko gradivo Okrožnega sodišča v Pulju in takratno puljsko ter tržaško dnevno časopisje.

Upor kmetov v proštanskih vaseh, potek oboroženega odpora proti fašističnemu nasilju in posledice upora obravnava v zborniku dva avtorja. Miroslav Bertoša je pod naslovom *Antifašistička obrana Proštine 1921. godine* objavil le eno izmed poglavij svoje monografije o antifašističnem gibanju proštinskih kmetov, ki je pripravljena za tisk v *Istarskom mozaiku*, Herman Bursić pa je v *Događjaj u Proštini 1921. godine* dodal potek samih dogodkov v aprilu leta 1921 v vaseh Proštine, ki deloma slone na izjavah nekaterih udeležencev v tem uporu.

V prispevku *Saopćenje o našim ljudima iz Istre i Hrvatskog primorja – učesnicima oktobarske revolucije* je prof. Josip Demarin – tudi sam je bil udeleženelec oktobrske revolucije v Rusiji – je opozoril na pomembno in častno vlogo udeležencev iz Istre in Hrvatskega Primorja, ki so se kot vojni ujetniki avstro-ogrske vojske v Rusiji prostovoljno priključili Rdeči armadi in potem kot povratniki v domovini postali vidni nosilci boljševiške ideje ter aktivni sodelavci v delavskem in socialističnem gibanju.

Sovjete, ki so po zgledu na sovjetske sovjete, postali nekakšen nov tip državne oblasti in pogoj proletarske demokracije v Evropi, obravnava prispevek prof. Enza Collottija iz Milana.

Mesto, ki ga je zavzel upor labinskih rudarjev kot eden od zadnjih uporov, preden je fašizem prevzel oblast v Italiji, v okviru celotnega italijanskega revolucionarnega gibanja, je prikazal sodelavec Instituta „Antonio Gramsci“ Cesare Colombo v članku „*Labinska republika*“ i Talijanski revolucionarni pokret. Povezanost gibanja labinskih rudarjev s takratnim delavskim razredom Jugoslavije in njegovo mesto v zgodovini jugoslovanskega delavskega gibanja pa obravnava dr. Branko Djukić v prispevku *Radnički pokret Jugoslavije* i „*Labinska republika*“.

Referati v italijanščini so v zborniku prevedeni v srbohrvaščino, prispevek dr. Milice Kacin-Wohinz je objavljen v slovenščini. Predvidena je tudi objava celotnega zbornika v italijanščini.

Marjeta Adamič

1. Glej poročilo dr. Milice Kacin-Wohinzeve Znanstveni posvetovanji zgodovinarjev ob 50. obletnici uporov v Istri, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, Ljubljana 1971–1972, letnik XI–XII, štev. 1–2, str. 407–411.